

Péntek-Gyimesi András

Népegyházi interpretációk az erdélyi református egyházban

Kivonat

Kétségtelen, hogy amikor az erdélyi református egyház jellegéről beszélünk, akkor mindenkinek a népegyházi sajátosság jut elsőként eszébe. Ha bármilyen közegyházi beszédben az egyházban végzett szolgálat kudarcairól, sikertelenségeiről, a nehéz, sokszor szinte lehetetlennek tűnő próbálkozásokról esik szó, a népegyházi jelleget okoljuk, vagy legalábbis nagyon pejoratív értelemben használjuk ezt a jellemzőt, szinte minden további próbálkozás lehetőségét kizárva. Vajon mennyiben helytálló ez? Nem csak a könnyebbik út választása-e, vagy éppen kibúvó a nagy erőfeszítéseket kívánó próbálkozások, stratégiák, struktúrák újragondolása alól?

Igaz, megszoktuk, hogy a gyülekezeti munka – legalábbis itt, Erdélyben – eddig inerciából működött, de az utóbbi évek jelenségei (elsősorban a Covid-19-re gondolok közelebbről) megmutatták, hogy a helyzet nem ennyire nyilvánvaló, hanem sokkal árnyaltabb.

Abstract

Undoubtedly, when we talk about the nature of the Reformed Church in Transylvania, the first thing that comes to everyone's mind is the specificity of the people's church. Whenever in any public church discourse the failures of ministry in the church, the difficult and often seemingly impossible attempts are mentioned, the character of the people's church is blamed, or at least used in a very pejorative sense, almost excluding the possibility of any further attempts. To what extent is this correct? Is it not just a choice of the easy way out, or is it a way out of the need to rethink attempts, strategies and structures that require great effort?

Bevezetés, témaindoklás

Figyelemre méltó, ahogyan Pál apostol az első korinthusi levél elején fogalmaz: „Hálát adok értetek az én Istenemnek mindenkor azért a kegyelemért, amely nektek Krisztus Jézusban adatott” (1Kor 1,4). A gyülekezetben a sok nehézség ellenére mégis elsőként az Isten iránti hálát fogalmazza meg. Nem egyből a negatív dolgokra fókuszál, nem azt a látását erősíti saját magában, hogy a gyülekezet holtpontra süllyedt. Ha az ember csak a negatívumot látja, az merőben meg fogja határozni őt, és vak lesz az Isten útjainak felfedezésére.¹

Egyházunkban a helyzetet továbbá az a tény is nehezíti, hogy a népegyházi jelleggel kapcsolatos ismereteink igencsak töredékesek, elméleti szinten csak utalásokat, hivatkozásokat találunk róla,² kevés igazán részletekbe menő irodalmat olvashatunk a témában. Az anyaországban Fazakas Sándor írt hosszabb tanulmányt a kérdéskörben, továbbá doktori disszertációjában Kovács Krisztián szentel több oldalt a kérdésnek.

A továbbiakban a népegyház néhány meghatározását próbáljuk vázolni, hogy közelebb kerüljünk a probléma kibontásához és megértéséhez: „Ma népegyház alatt értjük a keresztyén egyház azon formáját, amely az osztársadalommal való történelmi összefonódásból adódik.”³

Német nyelvterületen Wolfgang Huber különböző modelleket használ a népegyház körülírására, szerinte ezek koronként változtak. Elsőként az „egyház a nép által” (Kirche durch das Volk) modellt nevezi meg, és Schleiermacher elgondolására hivatkozik, aki III. Frigyes „kényszerállamegyházával” szemben próbálta meghatározni az egyházat. A második J. H. Wichertől származik: „egyház a nép felé/irányában” (Kirche hin zum Volk). Ennek a lényege, hogy az egész népet el kell érni. A harmadik elképzelés, amely szintén Wichertől származik, „a nép egyháza” (Kirche eines Volkes) címet viseli. Ez a vallásos mellett egyben nemzeti jelleget is hordoz magában, ebből alakult ki később a „német Isten” és a „Német Keresztyének” eszmeisége. A következő modell ismét Wichernhez nyúlik vissza, és az „egyház a népért” (Kirche für das Volk) nevet viseli. Az ötödik modell teológiai megalapozása Paul Althausnál található, és az „egyház az egész népért” (Kirche für

¹ Herbst, Michael: *Missionarischer Gemeindeaufbau in der Volkskirche*. Calwer Verlag, Stuttgart 1993. 109.

² Lásd Székely József és Batizán Attila doktori disszertációját.

³ Fazakas Sándor: Népegyház-krízis vagy lehetőség. *Theológiai Szemle*, XXXVI. évf. (1994.) 6. sz. 332.

das Volksganze) elnevezést kapta.⁴ Reiner Preul is foglalkozik a meghatározással, ő a Huber által használt modelleket értelmezi tovább.⁵

Ugyanakkor Wolfgang Huber tisztán meghatározza a népegyház küldetését és célját is: az egyháznak az élet minden területén megmutatkozó jelenléte, helyi jelenlét a parokiális rendszerben és tematikus jelenlét a társadalom sokszínű orientáltságában.⁶

Történelmi háttér

Az egyház a gyülekezetben konkretizálódik. Az Újszövetségben is találkozunk különböző gyülekezetekkel, de ezek mindegyikének voltak helyi sajátosságai. A népegyházak kialakulását a krisztianizált Rómában érzük tetten, később a középkorban találjuk meg az igazi előfeltételeit, amikor kisebb-nagyobb vidékek, illetve később a birodalmak az egyház felügyelete alatt álltak.⁷ A reformációval érkező változással feltárultak a gyülekezet bibliai alapjai, és különbséget tettek keresztyén gyülekezet és a polgári közösség között. Luther határvonalat húz e kettő közé, és határként az „igehirdetői tisztséget” nevezi meg, egyúttal nem ismeri el a világiak egyházi szolgálatát.

Svájcban eleinte nem található meg ez a karakterisztikus elhatárolódás, Zwingli szerint a városi tanács tagjai a gyülekezet presbitériumának is tagjai lehetnek. Az „államegyház” gondolata éppen Zürichből indul ki.⁸ Kálvin külön akarta választani a két kört, az egyház kormányzását kifejezetten az egyházi vezetőségre akarta bízni, végül Bucer volt az, aki az „igaz hitűek egybegyülekezését” akarta megvalósítani, ezáltal megteremtve a hitvalló egyház alapjait.⁹

A reformáció e téren tett törekvéseit röviden abban lehet összefoglalni, hogy egyrészt külön kívánták választani a keresztyén gyülekezetet a polgári közösségtől, másrészt megmaradt a gyermekkeresztség, de az igazi egyháztagságot a személyes hitvallás függvényévé akarták tenni.

A 19. és 20. század nagyhatalmi harcai megváltoztatták a világ képét, és ve-

⁴Huber, Wolfgang: Welche Volkskirche meinen wir? In: *Uó: Folgen christlicher Freiheit. Ethik und Theorie der Kirche im Horizont der Barmer Theologischen Erklärung*. Neukirchener Theologie, Neukirchen-Vluyn 1985. 131–145.

⁵Preul, Reiner: *Die soziale Gestalt des Glaubens, Aufsätze zur Kirchentheorie*. Evangelische Verlagsantalt, Lipcse 2008. 40–41.

⁶Huber: i. m. 138.

⁷Fazakas: i. m. 333.

⁸Uó.

⁹Uó.

gyes államalakulatok jöttek létre. A közfelfogás szerint ma mindenki az egyház tagjának számít, aki keresztségben részesült, és az is marad, amíg ki nem lép az egyházból.¹⁰

A népegyház teológiai megalapozása

Trutz Rendtorff megállapítja, hogy hiányzik a népegyház teológiai megalapozása.¹¹ Vajon a népegyház csupán empirikus adottság, amely a történelem során számos kontingensalapból jött létre, és csak történetileg igazolható? A népegyházi valóságot ugyanakkor nem lehet az ekkleziológiai standard kifejezések átültetésével értelmezni.

A népegyház teológiai megalapozásához legalább három reformátori alapelvet szeretnék megnevezni:

1. Az *Ágostai hitvallás*ban megjelenik az intézményesített egyház alakításának szabadsága. Ez teret nyit különböző szabad próbálkozásoknak vagy éppen jól beágyazódott tradíciók megtartásának, amennyiben nem veszélyeztetik szintén a CA 7-ben megfogalmazott „egyház alapfunkcióit”: az evangélium tiszta hirdetését és az ennek megfelelő sákramentumok kiosztását.
2. Második alapelvként Luther „láthatatlan egyház – láthatatlan gyülekezet” fogalmát lehet megnevezni, amely lehetőséget ad az egyháztagoknak, hogy személyesen felelősséget vállaljanak hitükért – vagy annak hiányáért. Továbbá legitimálja a népegyház azon koncepcióját, hogy mindenki az egyház tagja lehet, és az egyházi szolgálat mindenki számára nyitva álló lehetőség.
3. A második alapelv nyitottságából származik a népegyháznak az a tulajdonsága, amely az egyetemes papság gondolatához vezet. Ezt persze nem minden egyháztag gyakorolja, de a lehetőség nyitott számukra, ugyanakkor a tisztségviselőknek ennek tudatában kell lenniük. A tisztséget nem viselők a szolidaritás szellemében kritikusan bírálhatják a tisztségviselőket: az egyetemes papság ilyen módon a felszentelt papság szolidáris-kritikus „ellenfele”.

¹⁰ Uo. 334.

¹¹ Rendtorff, Trutz: *Theologische Probleme der Volkskirche*. In: Wenzel Lohff – Lutz Mohaupt: *Volkskirche – Kirche der Zukunft. Leitlinien der Augsburgischen Konfession für Kirchenverständnis heute*. Lutherisches Verlagshaus, Hamburg 1977. 104.

A három reformátori megalapozás mellett még egy negyedik elvet is meg lehet említeni, éspedig a *Barmeni teológiai nyilatkozat* 6. részét, amely az egyház szolgálatára bízott ige szabadságáról tesz tanúságot.¹²

Népegyházi jellemvonások, feltételek

A népegyházat mindenekelőtt a nyitottság jellemzi, amelynek sok pozitív, de nagyjából ugyanennyi negatív jellemvonását is fel lehet sorolni. A sok jellemző vonás közül a teljesség igénye nélkül szeretnék néhányat megemlíteni:

1. Parokiális struktúra: a népegyház egy ország teljes területét lefedi (topográfiailag behatárolható), teljes elérhetőséget biztosítva az egyháztagok felé.
2. A gyermekkeresztség a szokásos felvételi út az egyházba, amely kizárólagos egyháztagságot jelent, akkor is, ha az egyháztag egyáltalán nem gyakorolja vallását. Az egyházból való tudatos kilépésig fennáll.
3. Belső egyházi pluralizmus, sokszínűség: mindenki egyháztagnak számít, a nagyon aktív egyháztagoktól el egészen a teljesen inaktív egyháztagokig, melynek keretében mindenkinek jár az egyházi szolgálat és szolgáltatás.
4. A népegyházi jelleggel rendelkező egyházat az állam és a társadalom elismeri és valamilyen szinten támogatásáról is biztosítja.
5. A népegyháznak széles körű befolyása van a társadalom struktúráiban.

A fent nevezett jellemvonásokkal párhuzamosan kialakult egyfajta népegyházi mentalitás is, ennek is szeretném néhány elemét bemutatni Fazakas Sándor már említett tanulmánya alapján:

1. A keresztyénség áthagyományozása: szinte mindenki egyháztag, az egyházba való belépés egyetlen kritériuma a keresztség, amely a továbbiakban sokaknál semmilyen jellegű elköteleződéssel nem jár.
2. Az egyházi szolgálat alkalmankénti igénylése: keresztelés, konfirmálás, esketés, temetés alkalmával az egyház mindenkor kéznél kell hogy legyen.
3. Az egyházi szolgálat szolgáltatásjellege: a lelkész mint fizetett hivatalnoknak bármikor készenlétben kell állnia, hogy az életet meghatározó fontosabb eseményekhez fűződő szolgálatokat elvégezze.

¹² „Az egyház megbízatása, amelyen szabadsága alapszik, abban áll, hogy Krisztust képviselve, tehát az ő tulajdon Igéjének és munkájának szolgálatában, a prédikáció és a sákramentumok által az Isten szabad kegyelméről szóló üzenetet minden népnek átadja.”

4. Az istentiszteletek alkalmankénti látogatása: az istentisztelet mint a hit megélésének egyik fontos tartozéka nem bír különösebb jelentőséggel.
5. A keresztyén etika sajátos értelmezése: keresztyén az, aki becsületes, aki bizonyos erkölcsi szabályokat betart stb.
6. A hitismeretek egyre fokozódó hiánya.

Népegyházi jelleg az erdélyi református egyházban

Megszoktuk, és talán sokak szerint így helyes, hogy az egyházi jelenségeket, teológiai kérdéseinket az 1989–1990-es változások tengelye mentén vegyük számba.

A posztkommunista idő beálltával az Erdélyi Református Egyházkerület abban a helyzetben találta magát, hogy szükséges volt újragondolnia a társadalomban betöltött szerepét. Ez nem volt új keletű jelenség, hiszen a trianoni diktátum után berendezkedett államhatalommal szemben az akkori gondolkodók is megpróbálták kialakítani egy olyan párhuzamos rendszert, amelyet az újonnan kialakult helyzet kívánt meg.

Az új hatalom államosította az intézményeket, ezért a társadalom szervezése civil rendszerben kellett hogy működjön. Egyedül az egyházi intézményrendszer mutatkozott képesnek arra, hogy a helyzet nehézségéhez mérten felkarolja, kellő mederben irányítsa a magyarság életét.¹³ Az erdélyi nép a templomokba menekült, mert ott azt érezte, hogy biztonságban van nemzeti mivolta, és túlélheti ezt az időszakot. Ebben az új helyzetben az egyháznak újra kellett gondolnia pozícióját, küldetését, hiszen mindent, ami összefüggött a magyarság fennmaradásának kérdésével, át kellett vennie és meg kellett szerveznie: a felekezeti oktatást a vele együtt járó gondokkal, az asszimilációs, nyelvi, kulturális és gazdasági kérdésekkel.¹⁴ Bár az 1928-as román kultusztvény vallásszabadságot biztosított, az ortodox egyházon kívül mégis minden egyéb egyházat csak kultuszként ismertek el, kizárólag annak titulálhatták magukat. Az állam nem ismerte el jogi személyként az egyházi egyesületeket, csak külön miniszteri engedéllyel működhetnek. A felekezeti iskolák magániskoláknak számítottak. A húszas évek végére ugyanakkor az egyház egyre több egyesületet és szervezetet alapított és működtetett.

¹³ Nagy Alpár Csaba: *100 éves az erdélyi református belmisszió – tanulságok egy mai ekklezológia számára*. Kézirat. [é. n.] 2.

¹⁴ A békediktátum után a román állam több mint ezer magyar nyelvű népiskolát szüntetett meg, azonban 1930-ra 822 felekezeti iskolát létesítettek, amelyből 483 református volt.

Tíz évig tartó püspöksége ideje alatt Makkai vallotta, hogy oly módon van szükség az intézményes egyházra, hogy az a lelki élet számára is biztosítja a keretet. Ezzel felmerült az egyház rendeltetészerű küldetésének elsődleges kérdése, mégpedig a misszió, főként a belmisszió tekintetében. A nemzetfenntartó, magyarságmegőrző szerep mellett ezt is kellett vállalni, amely nem kis fejtörést okozott akkoriban, viszont elindult egy olyan belmissziói gondolkodás, amely képes volt visszaterelni az egyházat eredeti missziói rendeltetéséhez. Tavasz Sándor, Imre Lajos és Makkai Sándor papírra fektették az egyház lelki megújulásának irányvonalait a két világháború között. Makkai a „nemzetnevelés Isten országa számára” elvében hitt. Ám 1948 után a kommunista rezsim visszaszorította az egyház missziói munkáját a falak közé, és megcsonkította addigi törekvései kivitelezésének lehetőségét. Kozma Zsolt szerint azon túl, hogy sok megalkuvó és áruló volt, egyház- és népmegtartó munka folyt a református egyházban ebben a nehéz időszakban, még ha az csak a szószékek perspektívájából történt is. Ezt az időszakot ő az igehirdetés korszakának nevezi.

1990-ben a lehetőségek színes skálája mutatkozott az egyház számára, azt gondolva, hogy újra lehet éleszteni az 1948 előtti állapotot. Kozma Zsolt *Hit, egyház, nemzet Makkai Sándor látásában* című előadása¹⁵ a remény sugarát csillantotta fel az újraindulás hajnalán, ám az mégis csalóknak bizonyult. A gyors fellángolás után kiderült, hogy a negyven év kommunizmus eredményezte szekularizáció, a kibontakozó individualizmus, a társadalmat átható gyakorlati ateizmus sok mindenben gátolja a belmisszió munkáját. Az egyház belevágott nemzetmegőrző, magyarságtudatot felébresztő, széles körű intézményesített munkájába, amelyet sokszor nagy siker övezett, ám az egyházi identitás további romlását eredményezte. Székely József úgy fogalmazott, hogy ez az új gondolkodás „nem nőtte ki a bölcsőt”.¹⁶

Ha szem előtt tartjuk Fazakas Sándor népegyházra vonatkozó meghatározását, hogy a népegyház az egyház azon formája, amely az osztársadalommal történő történelmi összefonódás eredményeként jön létre, elsőként egy automatizmust kell megemlítenünk az erdélyi egyházzal kapcsolatban. A nemzeti, kulturális és etnikai meghatározottságot nem lehet elválasztani egymástól. Egyházunk ilyen módon a teljes népet célozza meg. A Trianon utáni időszak „nagyjainak”, illetve 1989 után Kozma Zsoltnak a meglátásait, írásait elemezve fontos kulcsszavakat emelhetünk ki: *identitás, önazonosság, nemzetnevelés, misszió, hivatástudat*. Néhány idézet a nagyok tollából:

¹⁵ Kozma Zsolt: *Hit, egyház, nemzet Makkai Sándor látásában*. Előadás a kolozsvári Farkas utcai templomban, a Makkai S. emlékkünnepélyen. *Protestáns Szemle*, 1992/1. 8–11.

¹⁶ Székely József: *Hivatás a hivatal árnyékában*. Exit Kiadó, Kolozsvár 2019. 87.

Tavaszy Sándor: „Előbb vagyok keresztyén, hogy magyar lehessen. Keresztyénségemnek nem célja magyarságom, hanem eredménye.”¹⁷ Vallotta, hogy a nép az adottság, a népből nemzeté kell válni, és ez már „feladottság”.

Makkai Sándor: „A lelki egyház kötelezett, de képes is arra, hogy politikai nemzetből lelki nemzetet neveljen. [...] Nemzetnevelés Isten országa számára.”¹⁸

Imre Lajos: „A nemzetnevelés elképzelhetetlen keresztyén hitvallásos nevelés nélkül, mert az evangélium szabja meg a nemzetre nézve is Isten akaratát.”¹⁹

Elődei nyomdokán haladva Kozma Zsolt szorgalmazta azt az elvet, hogy az egyház nyitott kell legyen mindenki számára, ezért fontos a nevelés, az oktatás: a munkatársak, a presbiterek képzése. Összefoglalva – ahogy maga vallotta –: „Keresztyén nevelés szükséges a nemzet számára.”

Hogyan tovább? Kitekintés

Az erdélyi református egyház népegyház, és amikor jövőjéről beszélünk, két dolgot fontos leszögezni: egyfelől le kell mondani arról a megszokott hozzáállásról, hogy a népegyházi jelleg miatt holtpontra kerültünk, és nincs lehetőség változtatásra, másfelől pedig kritikusan kell nézni az egyház helyzetét, hogy hosszú távú koncepciót, stratégiát lehessen megfogalmazni. Románia uniós csatlakozása előtt tanulmányaiban Kozma Zsolt figyelmeztetett a bekövetkező veszélyekre: Európa globalizálni fogja az egyházat, az egyház az anyagi fejlődés irányába fog elindulni, és az erdélyi református egyháznak világi arculata lesz. Ezért szorgalmazta az egyházon belüli igazi lelki program megindulását: a népegyháztól a hitvalló egyház felé való elmozdulást.

Befejezésül néhány gyakorlati szempontot fogalmazok meg:

– Ahhoz, hogy fejlődés induljon el az egyházban, szükséges a lelki megújulás.²⁰

– Alkalmazni kell a reformátori felismeréseket: az egyház a gyülekezetben konkretizálódik, missziói gyülekezetépítési stratégiák kidolgozására van szükség.

– Újra kell értékelni a régi struktúrákat a hatékonyabb szolgálat elérése érde-

¹⁷ Tavaszy Sándor: Keresztyénségem és magyarságom. *Kálvinista Világ*, 1929. 14.

¹⁸ Makkai Sándor: *Öntudatos kálvinizmus*. Budapest 1925. 77.

¹⁹ Imre Lajos: Hitvallásos nevelés, közoktatás, nemzetnevelés. *Az Út*, 1943. 135.

²⁰ Eginald Schlattner, „az utolsó százsz” egyik magánbeszélgetésében azt vallotta, hogy a korrunk egyházának, egyháztagjának az a gondja, hogy Istenről, és nem Istennel beszél.

kében: világosabb teológiai megalapozásra van szükség a keresztség, a konfirmációi oktatás és az úrvacsora terén.²¹

– Képzésre, oktatásra van szükség a munkatársak körében (Emmaus-kurzus, Alfa-kurzus).

– Meg kell vizsgálni a kibernetikus koncepciókat, tisztázni kell a hatalom kérdését a *Barmeni teológiai nyilatkozat* 4. tételének fényében.²²

– Más tudományágak eredményeinek gyakorlati alkalmazására van szükség az egyházszervezésben és -vezetésben.

²¹ Gijsbert van den Brink és Cornelis van der Kooi újonnan magyar nyelvre fordított *Keresztyén dogmatika* című könyvében érdekes megfigyelni, hogy a keresztség és az úrvacsora kérdését a szövegség teológiája felől közelíti meg.

²² „Az egyházban a különböző tisztségek nem egynek a többi fölötti hatalmát alapozzák meg, hanem az egész gyülekezetre bízott és annak parancsolt szolgálat gyakorlói.” (*Barmeni teológiai nyilatkozat*, 4. tétel.)